

Biserica Reformată între disidență, reconciliere și ecumenism*

The Reformed Church, as any other churches and state institutions, has been subject to a close and rigorous control of the Securitate officers. A perfectly organized network of informers served the system. Although numerous bishops and clergymen, prelates and theologians, reported by means of detailed informative notes, different instances, from the most ordinary situations to the highly important ones, at least half of the clergy system challenged and contested, one way or another, the communist regime. We cannot speak about the Reformed Church without bringing into discussion the dissidence of the Bishop László Tőkés who managed to put an end to the former regime.

It is obvious that the changes that occurred in 1989 lend wings to the ethnical contradictions which culminated with the disastrous situation in the former Yugoslavia. This is the reason why the imperative need to focus all efforts on the national reconciliation and ecumenism emerged.

On that account, there have been organized numerous ecumenical meetings between the representatives of different Romanian cults, and which have been later on joined by the high representatives of the Eastern European churches. Those meetings took place chiefly during the commemoration events – every year throughout the first 10 years from the revolution, and occasionally, afterwards.

Key words: Reformed Church, László Tőkés, ecumenism, János Molnár, Ernő Ujvárossy, Melinda Mátyus, 1989.

Biserica Reformată, ca și celelalte biserici și instituții de stat, a fost supusă unui control riguros de către Securitate. O rețea de informatori bine pusă la punct deservea sistemul. Pastori și funcționari clerici, episcopi și teologi raportau, prin note informative, diverse situații, de la cele mai banale la cele mai importante. Pe de o parte, sistemul era împânzit de informatori; pe de alta, cel puțin jumătate dintre clerici opuneau, într-un fel sau altul, rezistență împotriva sistemului, fiindcă, prin misiunea sa, preotul reformat este mult mai apropiat de enoriași; pe lângă serviciul divin, el organizează și numeroase manifestări culturale.

Se știe că în regimul comunist orice întrunire care presupunea un număr mai mare de persoane, chiar și recitarea sau interpretarea unor cântece de altă factură decât cele proletcultiste, era privită ca un real pericol împotriva puterii. Evenimentele din 1956 au dus, de asemenea, la arestarea unui număr foarte mare de prelați, care au stat chiar și 6 ani în închisorile comuniste.

János Molnár prezintă în cele două volume din *Szigorúan ellenőrzött evangélium (Atenta supraveghere a Evangheliei)*, apărute în 2009, respectiv în 2010 la Editura Partium din Oradea, prin documente, situația din cadrul Bisericii Reformate. În primul volum ponderea documentelor este foarte mare, cam 200 de pagini din totalul de 400 al cărții, aici regăsindu-și numele multe persoane care încă fac parte din viața publică. Volumul al doilea vizează o perioadă de timp mult mai mare, fiind, de altfel, o analiză mai profundă a fenomenului conspirativ și a consecințelor acestuia.

De numele lui János Molnár se leagă și redactarea unui apel împotriva proiectului de sistematizare a 8000 de sate, citit la 6 septembrie 1988 la Arad, într-o întrunire a preoților reformați, apel la care și-a adus contribuția, prin câteva modificări, și László Tőkés. Nu mult după acest apel; János Molnár părăsește țara.

Dar disidența lui László Tőkés a început mult mai devreme. În vremuri în care teama și teroarea înălțau un zid al tăcerii de netrecut, oamenilor fiindu-le teamă să-și exprime gândurile,

* Comunicare susținută în 10 decembrie 2011, cu prilejul simpozionului *Revoluția din Decembrie 1989. Timișoara, primul oraș liber al României*, organizat de Asociația Memorialul Revoluției, sub patronajul Consiliului Județean Timiș, în colaborare cu Muzeul Banatului și cu Biblioteca Județeană Timiș.

sentimentele și opiniile, László Tőkés a contribuit la editarea revistei clandestine „Ellenpontok” („Contrapuncte”), publicând un articol în care a denunțat încălcarea unor drepturi ale omului. Ba mai mult, fiind mutat disciplinar la Sânpetru de Câmpie, a refuzat transferul, fiind, paradoxal, fără ocupație timp de 25 de luni, într-o țară comunistă în care fiecărui cetățean i se asigura un loc de muncă și nu erau șomerii.

Între timp, ca răspuns la intervențiile și petițiile sale pe plan internațional, transmise prin diferite surse, Comisia de Relații Externe a Senatului Statelor Unite a intervenit pentru rezolvarea situației, astfel încât în iunie 1986 devine capelan și pastor adjunct la Parohia Reformată din Timișoara. Abia după moartea subită a lui Leo Peuker, pastorul titular al Parohiei Reformate din Timișoara, László Tőkés, sprijinit de membrii Consiliului Parohial, devine pastor, dar fără ca episcopul reformat de Oradea, László Papp, să-l titularizeze. Refuzul episcopului a fost doar unul din motivele conflictului dintre Episcopie și László Tőkés.

La 31 octombrie 1988, cu prilejul Zilei Reformei, László Tőkés a organizat la parohia sa o manifestare culturală, la care au fost declamate poezii. Drept urmare, atât pastorul, cât și membrii trupei „Thalia”, care au participat, au fost avertizați să nu mai organizeze asemenea manifestări. Nesocotind avertismentul, la 4 decembrie 1988 ei au organizat a doua manifestare culturală la Parohia Reformată, motiv pentru care trupa de actori „Thalia” a fost desființată temporar.

Protestul lui László Tőkés împotriva acestei decizii se face cunoscut pe plan internațional, prin difuzarea unei emisiuni transmise la 28 mai 1989 de Radio Budapesta. La nici două luni, la 24 iulie 1989, a fost difuzat de Televiziunea Maghiară Duna, în cadrul celebrei emisiuni *Panoráma*, un interviu cu László Tőkés, realizat în România, chiar în Biserica Reformată, lângă orgă, unde se presupunea că nu pot fi montate microfoane. Urmează o nouă sancțiune și decizia destituirii lui Tőkés de la parohia din Timișoara și mutarea sa în satul Mineu (județul Sălaj). Refuzul pastorului László Tőkés de a accepta hotărârea l-a determinat pe episcop să deschidă o acțiune judiciară la Judecătoria din Timișoara, în scopul evacuării preotului din casa parohială, urmând un lung șir de procese. Recursul din 28 noiembrie 1989 fiind respins, László Tőkés avea termen până la 15 decembrie 1989 să evacueze de bună voie locuința.

Mulți se întreabă cum a reușit pastorul reformat să câștige simpatia timișorenilor și să determine acea impresionantă solidaritate umană, datorită căreia oamenii au ieșit în stradă să-i apere cauza. Așa cum scrie Melinda Mátyus în cartea sa, *Színről színre*¹: „Aceasta nu e povestea mea. Este aceea a unor sute de oameni, care, prin lupta și curajul lor, au deschis calea spre ruptura sistemului.”

Revenind la anul mutării lui László Tőkés la Timișoara, 1986, autoarea menționează că, în afară de 10-20 de femei trecute de prima tinerețe, nimeni nu era prezent la serviciul divin ținut de pastorul de atunci, Leo Peuker, astfel că era suficient biroul lui pentru acest scop, considerându-se inutilă încălzirea bisericii. Chiar dacă a primit o cazare improprie, un fost depozit fără bucătărie și baie, László Tőkés acceptă să rămână la Timișoara. Trebuie amintit și faptul că Biserica Reformată din Piața Maria este situată într-o clădire mare, cu apartamente în care trăiesc și locatari. În contextul în care László Tőkés nu a fost lăsat de pastorul titular să-și exercite profesia, el a legat treptat prietenii cu vecinii, rudele și cunoștințele acestora, chiar dacă toți au fost avertizați că pastorul are un trecut compromis.

În mod firesc, începe să se contureze un nucleu în jurul pastorului, un cerc de prieteni capabili de orice sacrificiu, printre care József Kabai, soții Bárány, István Tolnay, Gyula Cseresnyés și fiica Zsuzsa cu familia, Béla Sepsi, familia Teleki, Ernő și Karola Mátyus, Boriska Kun și Zoltán Balaton, care-i vor rămâne alături și în cele mai grele momente.

Când, în sfârșit, László Tőkés a ajuns să țină serviciul divin, Biserica Reformată a

¹ Melinda Mátyus, *Színről színre / Față-n față*, Editura Kriterion, Cluj-Napoca, 2011, p. 6. Cartea în discuție a fost prezentată în 21 martie 2012, la Biserica Reformată din Piața Maria.

devenit foarte repede neîncăpătoare pentru cercul eterogen de enoriași din Ardeal, Bihor și Banat și pentru numărul mare de tineri simpatizanți. Ba mai mult, au început să vină la biserică români care înțelegeau maghiara, interesați și impresionați de curajul și felul în care erau rostite anumite adevăruri.

Situația la biserică a devenit și mai încordată începând cu noiembrie 1989. Máte Tókes a adunat într-o generoasă colecție de istorie orală interviuri și amintiri ale unor personalități al căror destin s-a legat, într-un fel sau altul, de cel al soților Tókes², despre suferințele și lipsurile din perioadele în care părintelui său nu i s-a mai plătit serviciul divin. De teama urmărilor, Máte nu a fost lăsat la grădiniță sau să se joace liber în parc, ca orice copil de vârsta lui. În septembrie 1989 Ernő Ujvárossy este găsit mort în condiții suspecte. El era cel care, în ultima perioadă, intervenise pe la autorități și Episcopia de la Oradea pentru soluționarea problemelor de la Parohia Reformată din Timișoara.

A urmat apoi perioada în care, datorită celor rostite de la amvon, a interviurilor scoase din țară prin intermediul unor binevoitori sau a scrisorilor către diferite personalități, familia Tókes a fost urmărită, pas cu pas. Momentul a culminat cu atacul mascat din seara de 2 noiembrie 1989, când patru indivizi cu cagule au pătruns în casă. Se presupune că intenția lor a fost criminală, deoarece nu au furat nimic. Probabil că mascații nici nu s-au așteptat ca cei din casă, respectiv un cuplu de oaspeți, să opună rezistență. Reclamând la Miliție evenimentul, autoritățile au găsit un bun pretext pentru a intensifica urmărirea familiei, punând pază armată în fața locuinței. Oricum, în ultimele luni de dinainte de Revoluție, László Tókes nu mai ieșea din casa parohială decât pentru înmormântări.

Nu numai cercul de prieteni a îmbrățișat cauza preotului persecutat. Deși departe, la sute de kilometri, familia sa din Ardeal a făcut zeci de drumuri la Timișoara cu alimente și ajutoare materiale, încurajându-l. Aproape săptămânal sosea la gară câte un membru al familiei, care avea surpriza de a fi trimis înapoi sub pretextul că familia Tókes nu se mai află la Timișoara sau, dacă prin dibăcie a păcălit autoritățile și a reușit să ia legătura cu rudele din Timișoara, urmau mereu audieri la Miliția din gară, percheziții și declarații.

Între timp, la fiecare slujbă duminicală, László Tókes își ținea la curent enoriașii cu situația lui personală, cerându-le ajutorul și promițându-le că își va face datoria atâta timp cât Dumnezeu îi va îngădui acest lucru.

În ziua scadenței, în 15 decembrie 1989, câțiva enoriași și-au făcut apariția, curioși să vadă ce întorsătură vor lua evenimentele, dacă pastorul va fi sau nu evacuat. Pendulau timid prin zona Sinaia, pe lângă alimentară, și probabil nu erau mai mult de 4-5 persoane.

Pe la ora 9 dimineața grupul s-a mărit, fiind deja vreo 20 de enoriași³, care începuseră să se plimbe din ce în ce mai aproape de biserică, convingși fiind că într-o clipită Securitatea va sosi și îi va ridica pe toți. La început, erau, în majoritate, doamne mai în vârstă, apoi, pe la ora prânzului, jumătate din privitori erau deja români.

Și mulțimea a continuat să se adune, să aprindă lumânări în semn de solidaritate, chiar dacă se filma ba din câte o mașină, ba dintr-un apartament nelocuit, situat vis á vis de Biserica Reformată, folosit, probabil, de Securitate.

La fel s-a întâmplat și în 16 decembrie, chiar dacă printre cei care demonstau pașnic s-au strecurat bețivii, forțele de ordine și provocatorii. Degeaba a mai ieșit László Tókes la fereastră încercând să liniștească lumea și s-o trimită acasă, startul fusese dat. Când mulțimea s-a văzut laolaltă – lucru greu de realizat în comunism, deoarece la grupuri mai mari de 4-5 persoane erai legitimat și întrebat ce intenții ai – curajul, disperarea, lipsurile și nemulțumirile

² Máte Tókes, *Egymás tükrében. Soha nem hallott vallomások egy forradalomról / În oglinda altuia. Niciodată nu am mai auzit mărturii despre Revoluție*, Editura Imprimeriei de Vest, Oradea, 2004.

³ József Gazda, *Megváltó Karácsony / Crăciunul schimbărilor*, Editura Aura, Budapesta, 1990.

au prins glas, iar oamenii au început să-și revendice drepturile.

Ridicat în dimineața zilei de 17 decembrie la ora 4,00, pastorul reformat László Tőkés nu a putut influența evenimentele care au decurs, și nici nu pretinde asta, a fost doar scânteia începutului.

Trimiși la Mineu, soții Tőkés au fost audiați până în 22 decembrie și puși, pe rând, să semneze o hârtie conform căreia autoritățile s-au purtat bine cu ei. „Poate că n-am fost torturați și chinuiți, deoarece doreau să ne constrângă să ne recunoaștem vina, nu numai în scris, dar și la televiziune, în fața întregii națiuni.”⁴ A urmat tot ce știm despre Decembrie 1989.

S-a observat că, odată cu schimbările de după 1989, contradicțiile etnice au prins imediat aripi, culminând cu situația dezastruoasă din fosta Iugoslavie. În replică, s-a născut dorința imperioasă de a se pune un accent deosebit pe spiritul de reconciliere națională și ecumenism. Cel mai bun prilej în acest sens îl constituie întâlnirile ecumenice între reprezentanții diferitelor culte din România: catolici, reformați, evanghelici, unitarieni, bapțiști, cărora li s-au alăturat reprezentanți ai bisericilor est-europene. Aceste întâlniri au avut loc cu precădere în perioada comemorărilor, în primii 10 ani de la Revoluție, an de an, apoi ceva mai rar. La organizarea acestora și-au adus contribuția Înaltpreasfinția Sa Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, episcopul romano-catolic de atunci, Sebastian Kräuter, pastorul baptist Petre Dugulescu și rabinul șef din Timișoara, dr. Ernő Neumann, ultimii trei trecuți, din păcate, în neființă.

După cum, pe bună dreptate, remarca László Tőkés: „Evenimentele de suprafață ale revoluțiilor se pot derula în numai câteva zile, dar revoluția adevărată, cea a mentalităților, a sentimentelor, a valorilor morale, revoluția din noi înșine urmează abia după ce au tăcut armele: atunci când avem curajul să înfruntăm nu armele ucigașe, ci ideile și prejudecățile, sentimentele ucigătoare, valorile deformate.”⁵

Reconcilierea națională și religioasă, aflarea adevărului atât despre victimele Revoluției, cât și cel despre Târgu Mureș sau despre mineriade, pedepsirea vinovaților, redobândirea proprietăților ce au aparținut Bisericii, confiscate de Stat, acceptarea și ajutorarea minorităților naționale prin organizarea învățământului la toate nivelele au fost permanente teme de discuție la aceste întâlniri.

Așa cum evidențiază preotul vicar greco-catolic de Timișoara, Nicolae Ovidiu Teodorescu: „Dreptul la existență implică, în mod natural, pentru orice națiune, dreptul la propria-i limbă, propria-i credință și la propria-i cultură. Prin aceasta poate o minoritate națională, cu atât mai mult cea mai mare minoritate națională din Europa, să-și exprime și să-și apere identitatea proprie.”⁶

Într-o Proclamație formulată cu prilejul Adunării Populare Ecumenice Româno-Maghiare de la Miercurea Ciuc din 8 mai 1992 se arată că pentru păstrarea identității proprii este nevoie de învățământ în limba maternă la toate nivelele, ceea ce nu reprezintă un pericol pentru țară, pentru cultura română.

De asemenea, la aceste întâlniri ecumenice s-au spus realități despre politica momentului, s-a făcut apel la înțelegere și colaborare, deoarece: „Cercetând în arhive, ne-am dat seama și de altceva: cei care nu doresc reconcilierea națională și confesională își întăresc atacurile întotdeauna în preajma serbărilor comemorative. Campania de denigrare, de «demolare» a lui László Tőkés, marginalizarea timișorenilor ating cotele cele mai înalte, în fiecare an, în această perioadă. Dovadă stau articolele din presa vremii.”⁷

„Este de-a dreptul stupefiant cum pot fi puse față-n față popoarele sub instinctul manipulant al urii colective, al stigmatului vinovăției colective și al exclusivismului colectiv.

⁴ László Tőkés, *Temesvári Mementó / Memento timișorean*, Királyhágómelléki Református Egyházkerület, 1999.

⁵ László Tőkés, *În spiritul Timișoarei. Ecumenie și reconciliere*, Editura Eparhiei de pe lângă Piatra Craiului, 1996, p. 31.

⁶ László Tőkés, *Aseidiul Timișoarei*, Editura Eparhiei de pe lângă Piatra Craiului, 1999, p. 5.

⁷ István Tolnay în ***, *1989-1999. După 10 ani*, Királyhágómelléki Református Egyházkerület, p. 8.

Cei care se folosesc de stigmatizare colectivă sunt tocmai aceia care resping drepturile colective.”⁸

Nu trebuie uitat însă că: „Una din cele mai dificile probleme ale țărilor din bazinul Dunării este problema națională. Contradicții etnice amenință și în zilele noastre pacea Europei Centrale și de Răsărit, precum și pacea întregului continent, împiedicând astfel dezvoltarea social-politică a țărilor noastre. Lumea își dă seama cât de arzătoare este nevoia reconcilierii între popoarele și naționalitățile care trăiesc pe aceste meleaguri. Ea este singura cale pentru dezvoltarea popoarelor și țărilor noastre și în perspectiva integrării noastre în Europa Unită. În general, identitatea religioasă a popoarelor noastre coincide cu apartenența lor națională. Bisericile au jucat un rol important în procesul de autoidentificare națională a popoarelor.”⁹

„Cine trăiește în frică nu poate fi democrat. Trebuie să-i facem pe semenii noștri, națiunile cu care conviețuim, capabili de ecumenism, de acea universalitate în care diferențele, dorința de varietate sunt legăturile cele mai puternice.”¹⁰

Simona **MOCIOALCĂ**

⁸ Duray Miklós în László Tőkés, *În spiritul Timișoarei. Ecumenie și reconciliere*, Editura Eparhiei de pe lângă Piatra Craiului, 1996, p. 4.

⁹ László Tőkés, op. cit., p. 12.

¹⁰ László Tőkés, *În spiritul Timișoarei. Ecumenie și reconciliere*, Editura Eparhiei de pe lângă Piatra Craiului, 1996, p. 3.